

СТРУКТУРА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Олена Заїка
Глухів

У статті розглядаються психолого-педагогічні особливості художньо-творчих здібностей майбутніх педагогів

Ключові слова: художньо-творчі здібності, компоненти, потреба, оцінка, пізнання, самовираження, мистецька діяльність.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних напрямів оновлення сучасної освіти є орієнтація вищої педагогічної школи на здійснення комплексу заходів щодо прилучення студентської молоді до художньо-естетичної культури, створення умов для формування творчої особистості майбутнього педагога, реалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі ВНЗ.

Існує ряд суперечностей, які мають місце у процесі розвитку художньо-творчих здібностей майбутніх фахівців, а саме: між необхідністю розвитку творчих можливостей вихованців та недостатнім рівнем підготовки до такої діяльності педагога; між потребами суспільства у розвитку творчої особистості педагога та недостатньою розробленістю методики розвитку у нього відповідних художньо-творчих здібностей. Спостерігається певне протиріччя між високим естетичним потенціалом навчальних предметів на дошкільних, філологічних факультетах, їх мистецтвознавчою спрямованістю, здатністю до інтеграції з усіма видами мистецтва й обмеженим використанням цього потенціалу в навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи.

Специфікою художньо-педагогічної освіти у ВНЗ є необхідність спрямування навчального процесу на опанування естетичним змістом мистецтв, використання у навчально-виховному процесі мистецтва слова, музики, образотворчого мистецтва, мистецтва театру, кіно та ін., що має сприяти розвитку художньо-творчих здібностей майбутніх педагогів.

Метою нашої статті є аналіз поняття «художньо-творчі здібності» майбутніх педагогів, визначення структурних компонентів художньо-творчих здібностей в освітньому процесі ВНЗ з огляду на успішне здійснення майбутньої професійної педагогічної діяльності.

Аналіз публікацій. Психологічну природу виникнення здібностей, проблему їхнього формування, класифікацію розглядали: О. Бодальов, Л. Бочкарьов, О. Ковальов, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Г. Тарасов; розвиток здібностей в діяльності – Т. Артемєва, Л. Бочкарьов, Л. Виготський, О. Готсдінер, В. Дранков, М. Каган, М. Костюк, Г. Лабковська, Л. Левчук, М. Лейтес, О. Мелік-Пашаєв, В. Моляко, Л. Єрмолаєва-Томіна, Є. Назайкинський, С. Науменко, В. Петрушин, В. Ражников, Г. Тарасов, Б. Теплов.

У контексті нашого дослідження суттєвого значення набувають концептуальні основи розвитку художньо-творчого потенціалу студентів, накопичені сучасною музичною педагогікою (Є. Абдулін, Л. Арчажнікова, А. Козир, Г. Падалка, В. Ражников, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова), праці з проблем художньо-естетичного розвитку учнівської і студентської молоді (А. Болгарський, Б. Брилін, Т. Завадська, Л. Коваль, Л. Масол, С. Науменко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Г. Петрова, Г. Побережна, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Шевченко, А. Щербо, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.).

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблема розвитку художньо-творчих здібностей є актуальною, а в сучасній психології та педагогіці мистецтва нагромаджений певний досвід у розробці теоретичних положень у цьому напрямку. Проте основна увага в дослідженнях приділяється розвитку професійних здібностей учителів музики.

Заслужують на особливу увагу дослідження, присвячені розвитку художньо-творчих здібностей майбутніх вихователів (Т. Торяник), учителів-філологів (С. Здорова, В. Швирка), майбутніх учителів історії (І. Цебрій), студентів технічних спеціальностей, які не мають базової музичної освіти (Р. Слонимська).

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «здібності» розглядається по-різному.

Так, Б. Теплов зазначав: «По-перше, під здібностями розуміються індивідуально-

психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; по-друге, здібностями називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише ті, що мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності, чи багатьох діяльностей, по-третє, поняття «здібність» не зводиться до тих знань, навичок чи умінь, які вже вироблені у даної людини», але можуть пояснити легкість і швидкість набуття цих знань і навичок» [1, 16].

Актуальними питаннями психології, на думку О. Бодальова, є виявлення у людини загального, особливого і одиничного в ансамблях властивостей її психіки, що відносяться до її здібностей, створення науково обґрунтованої типології здібностей і надійного інструментарію для їхньої діагностики з метою подальшого прогнозування тенденцій переважаючого розвитку [2, 27].

На можливість надзвичайно широкої компенсації одних властивостей іншими, внаслідок чого відносна слабкість будь-якої однієї здібності зовсім не виключає можливості успішного виконання навіть такої діяльності, яка найбільш тісно пов'язана з цією здібністю; якісний підхід до обдарованості, вказував Б. Теплов [1, 20].

Цю думку підтримує В. Дранков, наголошуючи на проблемі інтеграції основних і додаткових здібностей і пошуків таких шляхів їх злиття, при яких додаткові здібності могли стати творчими властивостями і знаряддям таланту: «Коли приховані здібності проявляються в додатковій діяльності, вони стимулюють розвиток відповідних творчих сил, таланту в основній художній діяльності і часто беруть у ній участь» [3; 19, 20].

Успішне виконання певної діяльності передбачає своєрідне поєднання загальних і спеціальних здібностей: «В природі художнього таланту міститься взаємодія загальних і спеціальних здібностей, які моделюють зміст і форму художніх образів на усіх фазах творчості» [3, 15].

О. Бодальов акцентує увагу на необхідності визначення оптимального співвідношення у змісті і формі різних впливів на загальні, з одного боку, на спеціальні, з іншого, для різних етапів розвитку в особистості всього комплексу здібностей. «Важливим завданням під час висвітлення психології здібностей з позиції педагогічної психології є цілеспрямоване психологічне обґрунтування методів розвитку до високого рівня як загальних, так і спеціальних здібностей людини з урахуванням виду діяльності, до виконання якої вона залучається з урахуванням віку, статі, накопиченого нею у минулому трудового досвіду» [4, 123].

Наведені приклади свідчать про розуміння дослідниками здібності як цілісного утворення, що передбачає використання структурного підходу, при якому відбувається аналіз елементів цілого, взаємозв'язків між ними.

Під художньо-творчими здібностями ми розуміємо особистісно-інтегративне утворення, що виражає потребу до створення нового і здатність до пізнання, оцінювання художніх образів та самовираження у мистецькій діяльності.

На створення мотиваційно-потребової домінанти, яка полегшує людині виконання діяльності на вищому рівні прояву здібностей і тим самим «розчищає дорогу» цим проявом, вказував О. Бодальов [2, 21].

Формування і розвиток потреб, як вважає О. Ковальов, підкорюються певним правилам: потреби можуть виникнути і укріпитися тільки в процесі систематичного споживання і практикування певної діяльності, розвиваються за умови їх розширення відтворення, виникають і розвиваються у процесі діяльності; становлення потреби полегшується тоді, коли вона відносно легко здійснюється, що забезпечує позитивне емоційне ставлення до неї особистості; важливою умовою розвитку потреби є перехід від репродуктивної до творчої діяльності; потреба зміцнюється при усвідомленні її особистісної і суспільної значимості, чому сприяє виховна, суспільна думка колективу [5, 98].

Ми згодні з тим, що педагогічна психологія найактивнішим чином повинна допомогти дошкільній, шкільній і виробничій педагогіці в створенні надійної за наслідками системи роботи з людьми, яка забезпечувала б виникнення, а потім і підтримку у них високого інтересу до діяльності, виконувати яку вони повинні, оскільки інтерес, примушуючи людину без залишку віддаватися діяльності, виявляється необхідною умовою прискореного формування у людини здібностей [4, 123].

Здібності людини виявляються не тільки в тому, як вона засвоює й відтворює набуті людьми знання і вміння, а й як розв'язує на їх основі нові завдання, творить щось нове. До складу здібностей входять узагальнені, систематизовані знання. Узагальнені знання

стають компонентами здібностей, входять до складу умінь людини діяти, оперувати ними при розв'язанні нових задач [6; 311, 317]. Порівняння сприйнятого з естетичною потребою забезпечує оціночна діяльність. Завдяки творчій здібності відбувається матеріалізація, предметне втілення естетичного ставлення, естетичне удосконалення людиною світу [7, 42].

В існуючій практиці навчання і виховання майбутнього вчителя, як справедливо зауважила О. Рудницька, недостатньо уваги приділяється розвитку схильності до осмислення і аргументування свого власного ставлення до мистецьких явищ. Студентам часто пропонують уже готові взірці естетичних оцінок музики, які не розкривають самого процесу і способів музичного сприйняття, що призводить до механістичного засвоєння знань, котрі не актуалізувалися у самостійній діяльності [8, 225].

В якості умов формування естетичної оцінки О. Рудницькою виділяються: логічне засвоєння основних компонентів естетичної оцінки, розвиток емоційного відгуку студентів, активізація вольових зусиль суб'єкта, які реалізуються у процесі самостійної діяльності, індивідуальний підхід до студентів з урахуванням їх музичного досвіду і підготовки [9, 94].

Серед умов, що сприяють оцінній діяльності, на думку А. Щербо, можуть бути розглянуті такі якості особистості, як рухливість, гнучкість, сміливість розуму, критичність і самокритичність, здібність відійти від звичних схем, шаблону [7, 130].

В системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя у процесі формування у нього музичного сприйняття необхідно враховувати потребу у відчутті художньої своєрідності кожного музичного твору, в ідентифікації з музичними образами, в усвідомленні особистісного смислу музики, знайти односторонній під час обговорення музики, відчутти взаєморозуміння та емоційний контакт з ними, намагання прийняти і зрозуміти нові незнайомі музичні явища [8, 228].

Великого значення процесуальній стороні нового оцінювання надає Г. Падалка: «Важливо викликати у студентів радість від спілкування з новим, задоволення від процесу розпізнання нового незалежно від того, з яким знаком – плюс чи мінус, буде кінцевий результат оцінки» [10, 26].

Показником розвитку здібності до естетичної оцінки мистецтва А. Щербо вважає рівень засвоєності соціально-значущих естетичних еталонів в різних сферах дійсності і мистецтва, запас еталонних вражень, ступінь усвідомленості почуттів, рівень здібності роздумів про красу [7, 130].

У формуванні новаторської спрямованості навчання, вирішальну роль відіграють дії по розпізнаванню художньої новизни, відмежуванню естетично цінного від псевдо оригінального. Процес такого оцінювання має безперечні переваги простою фіксацією музичної тканини і власних вражень. Педагогічного ефекту в оцінній діяльності, відокремити значуще від другорядного, на думку Г. Падалки, можна досягти прищепленням студентам смаку до роздумів, співставлень, оцінювання у процесі розгортання оцінки [10; 25, 26].

Групування декількох, часто доволі багатьох талантів біля якоїсь проблеми, справи підсилює їхній взаємовплив, взаємне стимулювання, змагання розпалює честолюбство, бажання обійти колег в тому чи іншому виді творчості (Н. Гончаренко).

Змістом взаємодії викладача і студентів стає обмін думками, ідеями, оцінювальними підходами до музичних творів, роздумами щодо інтерпретації [10; 93].

Організацію повсякденного буття, в якому особистість незмінно в активній позиції включається в нові для неї більш складні види діяльності і в нові взаємини з людьми, О. Бодальов відносить до умов ефективного розвитку і сфери стосунків, і сфери здібностей особистості [2, 11].

Виступи публічного характеру за умови правильної організації, цілеспрямованості і підготовленості можуть стати основою для формування у майбутніх вчителів одного з важливих компонентів педагогічного спілкування – уміння свідомо регулювати власний емоційний стан, управляти творчим самопочуттям [10, 61].

Роботу вчителя на уроці і виконавську діяльність на естраді, вважає Г. Падалка, певною мірою зближує необхідність свідомо керувати власним станом. Від учителя в класі і від виконавця на естраді вимагається уміння оперативної і доволі стимулювати емоційно-творче піднесення перед початком діяльності і втримати його в процесі виконання [10, 60].

Отже, на основі аналізу цілої низки наведених вище науково-педагогічних і мистецтвознавчих досліджень, ми розглядаємо художньо-творчі здібності, як якість особистості, яка має складну структуру, і в якій ми умовно виділяємо п'ять основних компонентів: мотиваційний, який свідчить про рівень, зміст, інтенсивність художніх потреб, схильність до творчої самоактуалізації; емоційно-пізнавальний, який виражає міру обізнаності у мистецтві і здатності до усвідомлення основних музично-естетичних понять, історичного досвіду становлення і розвитку мистецтва, емоційного реагування на художній твір, творчу діяльність; аксіологічний, який полягає в емоційно адекватній обґрунтованій оцінці, оцінно-критичному ставленні до явищ мистецтва, виокремленні улюблених художніх творів, їхній аналіз з метою визначення особистих музично-естетичних переваг; діяльнісний, який свідчить про художньо-естетичні погляди і переконання, побудовані на пріоритетних загальнолюдських і художньо-естетичних цінностях, художньо-творчу і художньо-естетичну спрямованість особистості, яка здатна створювати нові зразки художньо-естетичної культури; комунікативно-вольовий, який виражає міцність контактів, характер, міру, форми товариськості, характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, вміння самопрезентації, техніку спілкування і контакту, який полягає у саморегуляції особистості, у самостійності; незалежності; самовладанні; наполегливості, проявляється у подоланні автоматизму, шаблонності.

Такі компоненти художньо-творчих здібностей, маючи відносно самостійні якісні характеристики, функціонують не ізольовано, а знаходяться у взаємозв'язку, складаючи єдність системи художньо-творчих здібностей майбутнього педагога.

Аналіз навчальних програм дошкільних, технічних, філологічних факультетів вищих закладів освіти, музично-педагогічної, методичної літератури дозволив виділити розвиток художньо-творчих здібностей майбутніх педагогів як важливу складову професійного становлення майбутнього вчителя, вихователя. Дослідження особливостей розвитку художньо-творчих здібностей майбутніх педагогів немистецьких факультетів, передбачає емоційну насиченість навчальних занять, розвиток художньо-творчих здібностей на основі урахування природних задатків особистості, сприймання мистецтва, оцінки новизни в мистецтві, схильності до вільного самовираження в мистецькій діяльності, усвідомлення особистістю значення творчого саморозвитку для успішного виконання художньо-педагогічної діяльності.

Встановлення структури художньо-творчих здібностей, її провідних компонентів потребує в подальшому обґрунтування теоретичних та методичних засад розвитку означених здібностей майбутніх педагогів засобами концертно-виконавської діяльності.

Література:

1. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Избранные труды в 2-х т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1 – 329 с.
2. Бодалев А. А. Психология о личности / А. А. Бодалев/ – М. МГУ, 1988. – 188 с.
3. Дранков В. Л. О природе художественного таланта : автореф. дисс. на соиск.уч.степени докт. психолог. наук : по спец. 19.00.01. / Дранков Владимир Львович. – Л.: ЛГИК, 1973. – 39 с.
4. Бодалев А. А. О направлениях и задачах научной разработки проблемы способностей / А. А. Бодалев // Вопросы психологии – 1984. – № 1. – С. 119-124.
5. Ковалев А. Г. Психология личности. / А. Г. Ковалев. — М. : Просвещение, 1965. – 288 с.
6. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко / Г. С. Костюк. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.
7. Щербо А. Б. Формирование у младших школьников способностей к художественно-эстетической деятельности : дисс. докт.пед.наук : спец. 13.00.01. «Формирование у младших школьников способностей к художественно-эстетической деятельности». / Щербо Алла Борисовна. – Винница, 1983. – 370 с.
8. Рудницька О. П. Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя музики : дис. доктора пед. наук : спец. 13.00.01. / Рудницька Оксана Петрівна. – К., 1994, – 431 с.

9. Рудницкая О. П. Формирование эстетических оценок у студентов педагогических вузов (на материале музыки) : дисс. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. / Оксана Петровна Рудницкая. – Киев, 1977. – 156 с.

10. Падалка Г. М. Музична педагогіка : курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти / За ред. В. Г. Бутенка ; АПН України, Український державний педагогічний університет, Херсонський держ. пед. ун-т. – Херсон : ХДПУ, 1995. – 104 с.

В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности художественно-творческих способностей будущих педагогов.

Ключевые слова: художественно-творческие способности, компоненты, потребность, оценка, познание, самовыражение, художественная деятельность.